

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Резніченко Ганна Семенівна

УДК 343.811-055.2

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ І ВІДБУВАННЯ
ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ
СТОСОВНО ЗАСУДЖЕНИХ ЖІНОК**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дніпропетровськ – 2009

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Одеському державному університеті внутрішніх справ
Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
Меркулова Валентина Олександрівна,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
перший проректор з навчальної та методичної роботи

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
Джу́жа Олександр Миколайович,
Київський національний університет внутрішніх справ,
проректор з наукової роботи

кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України
Денисова Тетяна Андріївна,
Інститут права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету,
проректор з науково-педагогічної роботи університету –
директор інституту

Захист відбудеться «21» лютого 2009 р. о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 08.727.02 Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ за адресою: 49005, м. Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, 26.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, 26).

Автореферат розісланий «19» січня 2009 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.М. Школа

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Важливого значення під час виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками набуває вивчення їх особистісних властивостей, тому, що вони (крім інших чинників) є підставою для диференціації та індивідуалізації виконання покарання, застосування заходів заохочення, стягнення, зміни умов утримання щодо цієї категорії засуджених. Актуальність диференціації та індивідуалізації виконання і відбування позбавлення волі стосовно засуджених жінок зумовлюється необхідністю наближення цього процесу до міжнародних принципів та стандартів, рекомендацій міжнародних організацій у сфері виконання покарань, пов'язаних з перебуванням особи у місцях позбавлення волі.

З набуттям у січні 2004 р. чинності новим Кримінально-виконавчим кодексом України отримало більшу чіткість правове регулювання питань посилення правового статусу засудженої особи взагалі та засуджених жінок, які є вагітними і мають дітей віком до трьох років, зокрема. У зв'язку з утворенням у кримінально-виконавчих установах структурних дільниць карантину, діагностики і розподілу; ресоціалізації; посиленого контролю; соціальної реабілітації надається особливе значення раціональності застосування чинної системи стимулювання правослухняної поведінки в місцях позбавлення волі. Створення цих дільниць у свою чергу сприяє систематичному вивченню особистості жінки, засудженої до позбавлення волі.

Жінка займає особливе місце в суспільстві (є матір'ю, берегинею сім'ї), що зумовлює їй особливі вимоги, які суспільство висуває до неї, і пояснює ту шкоду, яку завдає суспільству жіноча злочинність. Тому засуджені жінки потребують особливої уваги при застосуванні засобів карально-виховного впливу, а ефективністю їх виправлення будуть показники зменшення рецидиву злочинів.

Той факт, що дослідженню піддавалися саме особливості виконання і відбування засудженими жінками покарання у виді позбавлення волі зумовлено тим, що цей вид покарання характеризується підвищеним рівнем репресивності, викликає негативні зміни в особистості засудженого, здебільшого зумовлює втрату суспільно корисних зв'язків засудженого із суспільством. Щодо засуджених жінок всі ці негативні фактори посилюються та, як наслідок, зумовлюють повернення їх до злочинної діяльності.

Дослідженню піддавалися засуджені жінки, які вперше відбували покарання у виді позбавлення волі. Актуальність дослідження саме цієї категорії зумовлена тим фактом, що переважна більшість жінок, які перебувають у місцях позбавлення волі, – це жінки, які вперше засуджені до відбування цього покарання (майже 70%). Окрім цього, в установах,

призначених для утримання вперше засуджених до позбавлення волі жінок, утримуються засуджені за вчинення злочинів будь-якої тяжкості, незалежно від наявності та кількості судимостей (єдина умова – жінка раніше не перебувала в місцях позбавлення волі).

Те, що з усієї категорії засуджених жінок, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, окремо вивчалися особливості виконання і відбування цього виду покарання засудженими вагітними жінками та жінками, які мають дітей у віці до трьох років, зумовлено тим, що всі негативні наслідки впливу цього покарання на зазначену категорію засуджених справляє посилений руйнівний вплив. Ця категорія засуджених за сучасних умов є особливо незахищеною та вразливою. Труднощі, з якими стикаються ці жінки під час відбування покарання та після звільнення з місць позбавлення волі, посилюються, ураховуючи наявність у цих жінок малолітніх дітей.

Проблемам виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі присвячена значна кількість досліджень. Сутність та зміст цього покарання, його протиріччя розглядалися в працях Л.В. Багрія-Шахматова, О.М. Джужи, С.І. Дементьєва, І.Г. Богатирьова, В.А. Єлеонського, І.І. Карпеца, О.Г. Колба, О.С. Міхліна, О.Б. Пташинського, В.І. Рудніка, А.Х. Степанюка, М.О. Стручкова, М.І. Хавронюка, Г.Ф. Хохрякова, С.В. Черкасова, В.М. Трубникова, М.Д. Шаргородського, І.В. Шмарова, О.М. Яковлева та ін. Безпосередньо проблемам виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених жінок присвячено праці Ю.М. Антоняна, А.Б. Благої, В.А. Бадири, М.С. Басенко, М.Н. Голоднюк, Т.А. Денисової, І.О. Кирилової, І.В. Корзуна, В.О. Меркулової, С.В. Нікітенко, А.Т. Потьомкіної, М.В. Стрюк, В.О. Серебрякової, Є.В. Середи, Л.О. Шевченко, Т.О. Шмаєвої, В.В. Федусік, Т.М. Явчуновської. Зазначені праці використовуються як спеціальні наукові джерела в обґрунтуванні певних положень дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Теоретичні і практичні проблеми дисертації досліджувалися в межах виконання планів науково-дослідної роботи кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ за темою «Актуальні проблеми реалізації кримінальної відповідальності», яка є складовою частиною плану науково-дослідної роботи Одеського державного університету внутрішніх справ за темою «Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави» (державний реєстраційний номер 0103V002568).

До того ж обраний напрям дослідження ґрунтується на основних положеннях п. 2 Концепції реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України від 25.04.2008 р. № 401/2008, п. 1.1. Наказу МВС України від 5.06.2004 р. № 755 «Про затвердження пріоритетних напрямів наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження в практичну

діяльність органів внутрішніх справ, на період 2004-2009 роки».

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі комплексного вивчення, аналізу кримінально-виконавчого законодавства, практики його застосування, визначити особливості умов та порядку виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених жінок, сформулювати пропозиції щодо удосконалення кримінально-виконавчого законодавства та його застосування.

Для досягнення поставленої мети автором вирішувалися такі основні завдання:

- визначити тенденції в особливостях кримінологічної, кримінально-правової та кримінально-виконавчої характеристики засуджених жінок, які уперше відбувають покарання у виді позбавлення волі;

- проаналізувати правові підстави диференціації, індивідуалізації порядку та умов виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі в жіночих виправних установах мінімального рівня безпеки;

- визначитися із напрямками реформування кримінально-виконавчого законодавства у сфері збереження та поширення соціально-корисних зв'язків засудженої жінки із зовнішнім світом, сім'єю;

- здійснити аналіз ефективності чинної системи стимулювання поведінки засуджених жінок під час відбування покарання у виді позбавлення волі;

- дослідити особливості утримання в кримінально-виконавчих установах вагітних жінок, жінок, які мають дітей віком до трьох років;

- на підставі порівняльного аналізу чинного кримінального, кримінально-виконавчого законодавства, міжнародних стандартів, міжнародного досвіду визначити напрямки удосконалення порядку та умов утримання в ізоляції жінки разом із дитиною;

- з урахуванням досягнень вітчизняної кримінально-виконавчої науки, результатів особистого дослідження сформулювати пропозиції щодо подальшого вдосконалення законодавчого регулювання та правозастосування у сфері виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі щодо засуджених жінок.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених жінок.

Предметом дослідження є особливості виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених жінок.

Методи дослідження обрано з урахуванням поставленої мети, завдань дослідження, об'єкта та предмета дослідження. Історичний метод використано для визначення тенденцій розвитку соціально-демографічних, кримінально-правових та кримінально-виконавчих особливостей засуджених жінок, реформування законодавства у сфері виконання покарання у виді позбавлення

волі (підрозділи 1.1–1.3). Формально-юридичний та системно-правовий методи використовувалися при аналізі норм кримінально-виконавчого законодавства, що дозволило виявити його властивості, переваги та недоліки і сформулювати пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання виконання позбавлення волі щодо засуджених жінок (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2). За допомогою компаративно-правового методу визначене загальне та відмінне у кримінально-виконавчому законодавстві України та інших країнах світу (підрозділ 1.3, 2.1, 2.2). Соціологічний метод використовувався при дослідженні соціально-демографічної, кримінально-правової, кримінально-виконавчої характеристики засуджених жінок, які відбувають покарання у виді позбавлення волі (підрозділи 1.1–1.3).

Теоретичною основою дослідження є наукові праці, присвячені проблемам виконання покарання у виді позбавлення волі та особливостям відбування цього покарання засудженими жінками.

Нормативною базою дослідження є міжнародно-правові акти у сфері визначення порядку та умов утримання засуджених у місцях позбавлення волі, Кримінальний та Кримінально-виконавчий кодекси України, підзаконні нормативні акти, що регулюють умови та порядок виконання покарання у виді позбавлення волі.

Емпірична база дослідження. Окремі аспекти кримінологічної, кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристики засуджених до позбавлення волі жінок за чинності нового КВК та КК вивчалися на підставі аналізу даних анкетування, яке було проведене в кримінально-виконавчих установах, де утримувалися засуджені жінки, які вперше відбували позбавлення волі (проанкетовано 1214 засуджених жінок). Дослідити доцільність та ефективність визначених чинним кримінально-виконавчим законодавством умов та порядку виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі щодо засуджених жінок вважається можливим на підставі порівняльного аналізу даних, які були отримані в Україні під час спеціального перепису засуджених 1970, 1979, 1989 рр. (часів існування СРСР), даних цього дослідження. Результати такого аналізу є репрезентативними, відтворюють загальнодержавні тенденції. Емпіричну базу у сфері дослідження кримінально-правової характеристики засуджених жінок склали не лише дані анкетування, а й результати вивчення особових справ щодо 1148 засуджених жінок, які утримувалися в колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами утримання.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що за характером та змістом розглянутих проблем, а також об'єктом і предметом дослідження дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням особливостей виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками.

Зокрема, наукова новизна виражається в таких положеннях, що виносяться на захист:

вперше:

– обґрунтовано, що за характером вчиненого злочину, строком позбавлення волі в кримінально-виконавчих установах мінімального рівня безпеки із загальними умовами утримання питому вагу складають засуджені жінки, стосовно яких достатнім обсягом кари мали б бути альтернативні покарання у виді арешту, обмеження волі;

– сформульовано наукову позицію щодо того, що особливості дисциплінарної практики в жіночих виправних установах (характер та кількість стягнень) підтверджують особливе значення в карально-виховному процесі стимулювання позитивної поведінки, досягнення мети виправлення в більш оптимальні строки;

– доведено, що інститут переведення на поліпшені умови утримання не справляє стимулюючого впливу на засуджених жінок, оскільки не передбачає суттєвих змін у правовому статусі засуджених під час виконання покарання у виді позбавлення волі;

– визначено певні напрямки реформування чинного кримінально-виконавчого законодавства у частині визначення порядку та умов утримання в ізоляції вагітних та жінок, які мають при собі дітей віком до трьох років;

удосконалено:

– підходи щодо оптимізації норм чинного кримінально-виконавчого законодавства, які регулюють порядок та умови виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених жінок, зокрема, шляхом внесення змін у зміст норм, передбачених ст. 92, 101, 130, 141 КВК України, ст. 83 КК України;

– обґрунтування щодо змін змісту та структури глави 21 КВК України, як такої, що має містити правові норми, що регулюють особливості відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками у всіх сферах життєдіяльності установи по виконанню покарань закритого типу;

дістало подальшого розвитку:

– обґрунтування тієї позиції, що за соціально-демографічною характеристикою засуджені жінки, які вперше відбувають покарання у виді позбавлення волі, є особливою категорією, яка має специфічні інтереси, настанови, цінності, як такі, що суттєво пов'язані із сім'єю, дітьми, ставленням до жінки оточуючих;

– положення про те, що потребує концептуального переосмислення організаційне, соціально-економічне, правове забезпечення функціонування системи виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених жінок, у тому числі вагітних та жінок, які мають дітей віком до трьох років.

Практичне значення одержаних результатів. Висунуті і обґрунтовані положення можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – як матеріали для подальшого розроблення проблем виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі щодо засуджених жінок, які вперше перебувають у місцях позбавлення волі, зокрема; проблем подальшого вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства щодо специфічної категорії засуджених – вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до трьох років;

правотворчій діяльності – при підготовці проектів змін до кримінально-виконавчого законодавства, інших нормативних актів України, що визначають порядок та умови відбування покарання у виді позбавлення волі;

правозастосовній діяльності – при підготовці постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судової практики визначення доцільного обсягу кримінальної репресії щодо жінок, які вчили суспільно небезпечне діяння, виду та строку покарання; у практичній діяльності жіночих кримінально-виконавчих установ мінімального рівня безпеки із загальними умовами утримання;

навчальному процесі – під час викладання курсів кримінального, кримінально-виконавчого права; при підготовці підручників, навчальних посібників, навчальних програм, у науково-дослідній роботі студентів.

Основні положення і висновки дисертації були впроваджені в навчальний процес та науково-дослідну діяльність Одеського юридичного інституту Харківського національного університету внутрішніх справ, під час читання лекцій з кримінального та кримінально-виконавчого права (Акт впровадження від 15.01.2008 р.). Результати дисертаційного дослідження були впроваджені у процес професійної підготовки співробітників соціально-психологічної служби Управління Державного департаменту з питань виконання покарань в Одеській області (Акт впровадження від 16.10.2006 р.).

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях та семінарах, а саме: Міжнародній науково-практичній конференції «Основні напрямки реформування ОВС в умовах розбудови демократичної держави», (Одеса, 14-15 жовтня 2004 р.); Другій звітній конференції професорсько-викладацького складу Одеського юридичного інституту Національного університету внутрішніх справ (Одеса, 22-23 квітня 2005 р.); Науково-практичній конференції «Правова реформа у масовій свідомості мешканців Луганського регіону» (Луганськ, 16 лютого 2006 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Делінквентна поведінка дітей та молоді: сучасні технології протидії» (Одеса, 31 березня – 1 квітня 2006 р.); III звітній конференції науково-педагогічного складу Одеського юридичного інституту Харківського національного університету внутрішніх справ (Одеса, 28-29 квітня 2006 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих науковців «Соціалізація молоді в умовах розбудови демократичної правової держави» (Одеса, 16 лютого 2007 р.);

Регіональній науково-практичній конференції «Проблеми реалізації кримінальної відповідальності: кримінально-правові та кримінально-виконавчі аспекти» (Одеса, 2 квітня 2007 р.); IV звітній конференції науково-педагогічного складу Одеського юридичного інституту Харківського національного університету внутрішніх справ (Одеса, 24 квітня 2007 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Організаційно-правові засади управлінської діяльності ОВС в умовах європейської інтеграції» (Одеса, 26-27 жовтня 2007 р.); V звітній конференції науково-педагогічного складу Одеського державного університету внутрішніх справ (Одеса, 16 травня 2008 р.)

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження опубліковані у шести статтях у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань, затверджених ВАК України, та в матеріалах шести науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, двох розділів, що включають шість підрозділів, висновків, додатків і списку використаних джерел (214 найменувань). Загальний обсяг роботи складає 194 сторінки, додатки 26 сторінок, список використаних джерел 25 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* дається загальна характеристика роботи, обґрунтовується актуальність теми дисертації, ступінь її наукової розробки, методологія дослідження, визначаються об'єкт, предмет, мета і основні задачі дослідження, наукова новизна роботи, містяться положення, які виносяться на захист, розкривається практичне значення роботи.

Розділ 1. «Характеристика особистості засуджених жінок, які відбувають покарання у виді позбавлення волі» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1. «Окремі аспекти кримінологічної характеристики жінок, засуджених до позбавлення волі»* доводиться той факт, що спостерігається певне протиріччя між метою виправлення і ресоціалізації засуджених жінок і мірою впливу на них негативних наслідків позбавлення волі, які суттєво позначаються на соціально-демографічному та соціально-психологічному стані засудженої. Специфічність інтересів, настанов, цінностей засудженої жінки полягає у досить значному впливі на її поведінку, стосунки із сім'єю, дітьми, оточуючими. Особливої актуальності на законодавчому та правозастосовному рівнях набуває розширення можливостей для підтримання жінками, засудженими до позбавлення волі, соціальних зв'язків із зовнішнім світом, родиною. Ступінь порушення соціально корисних зв'язків засуджених із суспільством зумовлює необхідність законодавчого визначення можливості

надання щорічної відпустки, збільшення кількості побачень, надання можливості перебування поза межами установи на побаченнях із дітьми, можливість працювати за межами установи в завершальний період відбування покарання.

Доводиться, що питома вага засуджених жінок, які відбувають уперше покарання у виді позбавлення волі, є хворими на алкоголізм та наркоманію (майже кожна третя), підкреслюється значення особливого карально-виховного впливу на цю категорію засуджених жінок, складовою якого має стати не лише психолого-педагогічний, а й психіатричний вплив на рівні кваліфікованої лікарської допомоги.

У підрозділі 1.2. *«Кримінально-правова характеристика жінок, засуджених до позбавлення волі»* доводиться, що за кримінально-правовою характеристикою засуджених жінок понад 60 % з них мають термін покарання до п'яти років, а кожна третя – до трьох років, доводиться, що питому вагу серед засуджених становлять жінки, які вчинили злочини невеликої та середньої тяжкості, а якщо тяжкі злочини, – то за сукупності пом'якшуючих обставин.

Ураховуючи міжнародні стандарти та міжнародний досвід поширення сфери застосування альтернативних кримінально-правових заходів у разі вчинення злочину невеликої та середньої тяжкості, доцільним обсягом кримінальної репресії щодо жінок у таких випадках було б обмеження волі як покарання, яке має достатній обсяг кари, але позбавлене негативних властивостей перебування особи у місцях позбавлення волі. Тому доцільним є внесення змін у санкції статей, які передбачають поряд з обмеженням волі покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років, виключення останнього взагалі. Той факт, що серед засуджених жінок, які відбувають покарання в установах мінімального рівня безпеки, питому вагу (90 %) складають засуджені за вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи, власності, у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, що має позначитися на організації карально-виховного впливу на індивідуальному та груповому рівнях під час відбування покарання. На відомчому нормативному рівні в питаннях планування, організації та проведення виховної роботи мають ураховуватися особливості мотивації діяння, формування злочинної поведінки, обставин, що призвели до злочину, механізм учинення суспільно небезпечного діяння саме цієї категорії засуджених жінок. У свою чергу, це передбачає відповідну правову, соціально-психологічну підготовку співробітників установ по виконанню покарань.

У підрозділі 1.3. *«Кримінально-виконавча характеристика жінок, засуджених до позбавлення волі»* доводиться, що за особливостями поведінки та характером дисциплінарної практики, засуджені жінки, які вперше відбувають покарання у виді позбавлення волі, є категорією, яка має досить

оптимальні перспективи для дострокового досягнення мети виправлення та ресоціалізації, за умови визначення дієвого механізму стимулювання їхньої позитивної поведінки під час відбування покарання, та за умови професійного індивідуального психолого-педагогічного виховного впливу. За умови законодавчого визначення оціночних понять – належного ступеня виправлення як підстави для застосування суттєвих змін у процесі реалізації кримінальної відповідальності, – набуває актуальності нормативно-правове визначення критеріїв визначення цього ступеня. Основою для визначення таких критеріїв має стати дисциплінарна практика під час відбування покарання як така, що є єдиною реально можливою для оцінювання. Це позбавить адміністрацію установ суб'єктивізму при оцінюванні факту наявності, кількості, характеру правопорушень, відповідно – кількості та характеру стягнень, накладених на засудженого.

Особливістю визначення ступеня виправлення засудженої жінки має бути комплексне оцінювання її поведінки не лише як засудженої, але і як матері (якщо вона має дітей), наявності соціальних зв'язків із суспільством та рідними, характером планів на майбутнє життя після звільнення. Мають ураховуватися ті порушення, які відтворюють стійку антисоціальну настанову засудженої жінки, злісність порушення вимог режиму, а не її реакцію на негативний вплив перебування у місцях позбавлення волі та антисоціально налаштованого оточення інших засуджених.

Ураховуючи загальновідомі дані щодо того, що жінки практично не вчиняють злочинів у місцях позбавлення волі, не допускають злісної непокори адміністрації установ, понад 70 % засуджених жінок взагалі не вчиняють правопорушень у місцях позбавлення волі, має бути дещо більш пільговий механізм стимулювання виправлення жінок у більш оптимальні терміни і який має спрацьовувати з перших днів перебування засудженої у місцях позбавлення волі. У системі заходів стимулювання позитивної поведінки має зайняти належне місце інститут переведення засудженої на поліпшені умови утримання, який має зазнати змін. Маємо визнати поліпшені умови як один із заходів заохочення засуджених жінок до правослухняної поведінки під час відбування покарання, що вимагає законодавчого визначення цього у змісті ст. 130 КВК. Суттєві зміни в характері стягнень у досліджуваній установі в останній час, коли до засуджених жінок, які вчиняють порушення режиму утримання, практично не застосовується такий вид стягнення, як переведення до приміщення камерного типу, свідчать що інші альтернативні заходи стягнення, які є менш суворими, дозволяють зберегти спокій та стабільність у жіночій установі по виконанню покарань.

Розділ 2. «Особливості утримання у колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами утримання засуджених жінок» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Умови та порядок виконання і відбування покарання в установах мінімального рівня безпеки із загальними умовами утримання щодо засуджених жінок» набуло подальшого розвитку дослідження загальних питань ефективності реального відбування покарання у виді позбавлення волі. Результати дослідження підтверджують справедливість наукової позиції, сутність якої полягає у тому, що покарання у виді позбавлення волі пов'язане з численними витратами, які ставлять на порядок денний питання про скорочення обсягів його застосування і пошуку шляхів розширення застосування альтернативних позбавленню волі мір покарання. Установи по виконанню покарань в тому стані, в якому вони існують сьогодні, вичерпали свої можливості і не відповідають сучасним умовам переходу до ринкової економіки, потребують реформування як такого, що відповідатиме міжнародним тенденціям, міжнародним стандартам з відповідними правилами розміщення, утримання, побутовими умовами.

Подальше реформування системи виконання покарання пов'язується із удосконаленням класифікації засуджених та доцільним розміщення їх по видах кримінально-виконавчих установ. Це передбачає утворення більш менш однорідних категорій засуджених з точки зору ступеню суспільної небезпеки та наявності попередньої злочинної діяльності; удосконалення системи класифікації засуджених на підставі соціально-педагогічного критерію, ступеню антисоціальної настанови, відповідно до сформованої системи дільниць в місцях позбавлення волі. По-друге, доцільним є визначення на законодавчому рівні таких інститутів кримінально-виконавчого права, які б сприяли утриманню на належному рівні стосунків із сім'єю, дітьми, встановленню необхідних зв'язків із трудовими колективами, громадськими організаціями.

Доцільною є уніфікація змісту правових норм кримінального та кримінально-виконавчого законодавства у частині визначення цілей покарання. Поряд із метою виправлення належне місце має знайти ресоціалізація засуджених як більш широке поняття, як таке, що має визначати цілеспрямованість функціонування органів та установ кримінального правосуддя на усіх стадіях реалізації кримінальної відповідальності щонайменше до погашення та зняття судимості.

У підрозділі 2.2. «Правові підстави диференціації, індивідуалізації порядку та умов виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі в жіночих виправних установах мінімального рівня безпеки» розглядаються особливості диференціації засуджених жінок за статтю, віком та поведінкою.

Доводиться, що відбувається певне омолодження спецконтингенту засуджених жінок, які уперше відбувають покарання у виді позбавлення волі (кожна десята не досягла двадцяти років). Враховуючі суттєве реформування умов та порядку відбування покарання у виді позбавлення волі щодо

неповнолітніх засуджених, збільшення терміну можливого їхнього перебування у виховній колонії до двадцяти двох років, – актуальності набуває внесення змін в правове становище засуджених жінок, які відбувають покарання в колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, за умови переведення на поліпшені умови утримання у порядку заохочення.

Доводиться певна недосконалість та неузгодженість змісту ст.ст. 94 та 101 КВК в частині визначення категорії засуджених, які можуть переводитися до дільниці соціальної реабілітації, зокрема щодо кримінально-правових (характер злочину) та кримінально-виконавчих (ступінь виправлення) підстав. Вносяться пропозиції по удосконаленню змісту цих норм.

Аналізу піддавалося співставлення таких понять, як «дільниця соціальної реабілітації» та «виправна колонія мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання». Доводиться, що аналіз змісту та сутності окремих кримінально-виконавчих норм надає підстави вважати ідентичними умови відбування покарання у виді позбавлення волі у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та у дільниці соціальної реабілітації, які за чинним кримінально-виконавчим законодавством є самостійними інститутами. Потребують законодавчого визначення ознаки відмінності цих інститутів, або ж необхідним є приведення у відповідність понять, які використовуються у законодавстві і є тотожними за змістом.

Стверджується, що аналіз чинних правових підстав диференціації та індивідуалізації порядку і умов виконання, а також відбування покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених жінок (окрім особливостей соціально-демографічної, кримінально-правової, кримінально-виконавчої характеристики) є додатковим підтвердженням того, що кримінально-виконавча система, організація діяльності установ по виконанню покарання у виді позбавлення волі щодо жінок потребують концептуального переосмислення.

У підрозділі 2.3. «Особливості виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі стосовно вагітних жінок, жінок, які мають дітей віком до трьох років» основна увага приділяється дослідженню правового забезпечення відмінних пільгових умов утримання у місцях позбавлення волі вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до трьох років. Надається аналіз змісту та сутності ст.ст. 141 та 142 КВК, які охоплюються змістом глави 21 «Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками і неповнолітніми». Доводиться доцільність зміни назви та змісту цієї глави, як такої, що має містити лише кримінально-виконавчі норми, які регулюють сферу виконання покарання стосовно вагітних жінок, жінок, які мають дітей віком до трьох років. Наводяться аргументи щодо доцільності виключення із змісту ст. 141 КВК положення, яке позбавляє жінок, засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини, поміщати в будинках дитини при установах по виконанню покарань дітей віком до трьох

років, – як такого, що порушує насамперед інтереси дитини.

Доводиться недоцільність законодавчого визначення засуджених жінок, які мають дітей віком до трьох років, серед категорії осіб, які позбавлені права на переведення до дільниці соціальної реабілітації (п. 3 ч. 2 ст. 101 КВК). Доцільним є надання їм такого права за умови розміщення їхніх дітей для нагляду на час праці до будинку дитини кримінально-виконавчої установи, адміністрація якої має спостерігати за поведінкою жінок у дільниці соціальної реабілітації.

На підставі аналізу міжнародних стандартів, міжнародного досвіду, результатів спеціальних досліджень, які посилюються висновками спеціалістів із проблем розвитку дитини, – набувають подальшої конкретизації положення, які свідчать на користь організації сумісного проживання матері разом із дитиною у місцях позбавлення волі. Наголошується на тому, що діти, які перебувають у дитячих будинках, на відміну від тих, хто виховується поряд із батьками, не мають можливостей задовольняти повний комплекс своїх потреб, вони не отримують необхідну стимуляцію для розвитку почуттів.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає у вивченні особливостей виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених жінок; аналізі кримінального, кримінально-виконавчого законодавства щодо відповідності змісту та сутності правових норм основним напрямкам реформування системи виконання покарання стосовно жінок, засуджених до позбавлення волі; надані пропозиції щодо подальшого удосконалення законодавчого регулювання у сфері виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі стосовно даної категорії засуджених.

На підставі вивчення соціально-демографічних ознак кримінологічної характеристики жінок, засуджених до позбавлення волі, доводиться, що їм притаманні специфічні інтереси, цінності, що суттєво пов'язані із сім'єю та дітьми, тому набуває суттєвої необхідності розширення можливостей для засуджених до позбавлення волі жінок: надання права на щорічну відпустку, збільшення кількості побачень із дітьми, рідними, можливість працювати за межами установи у завершальний період відбування покарання.

Дослідження кримінально-правової характеристики засуджених до позбавлення волі жінок у підсумку підтверджує необхідність та доцільність поширення сфери застосування до засуджених жінок альтернативних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.

Дослідження кримінально-виконавчої характеристики засуджених до позбавлення волі жінок доводить практичну можливість досягнення мети

виправлення в більш оптимальні терміни, за умови підвищення ефективності механізму стимулювання позитивної поведінки.

На підставі аналізу чинного кримінально-виконавчого законодавства у сфері визначення правових підстав диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі дисертантка доходить висновку, що необхідно переглянути структуру та види кримінально-виконавчих установ для утримання жінок, засуджених до позбавлення волі.

Дисертантом доведено, що перебування засуджених жінок у місцях позбавлення волі негативно впливає на їх психофізіологічний стан, стан підтримання соціально-корисних зв'язків із суспільством.

Дослідження особливостей утримання у кримінально-виконавчих установах вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до трьох років, доводить, що не доцільно законодавчо обмежувати можливість утримувати свою дитину в будинку дитини при кримінально-виконавчій установі для жінок, які засуджені до позбавлення волі на строк більше п'яти років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини, оскільки це питання повинно вирішуватись в інтересах дитини.

На основі порівняльного аналізу чинного кримінального та кримінально-виконавчого законодавства, міжнародних стандартів та міжнародного досвіду щодо створення умов для утримання у місцях позбавлення волі вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до трьох років, доведено, що доцільним є організація сумісного проживання матері разом з дитиною у місцях позбавлення волі.

З метою удосконалення законодавчого регулювання порядку виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі щодо засуджених жінок, пропонується внести зміни та доповнення до:

1) Кримінально-виконавчого кодексу України:

- статтю 92 КВК України «Роздільне тримання засуджених до позбавлення волі у виправних та виховних установах» доповнити ч.7 такого змісту: *«Установлені цією статтею вимоги роздільного тримання засуджених не поширюються на засуджених жінок неповнолітнього віку, які є вагітними або мають дитину віком до трьох років. Засуджені визначеної категорії можуть утримуватися разом із дорослими жінками у виправній установі, при якій є будинок дитини»;*

- внести зміни у зміст п. 1 ч. 1 ст. 101 КВК України «Переведення засуджених до позбавлення волі» виклавши його у такій редакції *«...не менше однієї четвертої строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої та середньої тяжкості...»;*

- доповнити ст.130 КВК України «Заходи заохочення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі» частиною 2 *«Засуджені, які сумлінно поведуться, ставляться до праці, стали на шлях виправлення можуть бути переведені на*

поліпшені умови утримання або ж до дільниці соціальної реабілітації за умов передбачених статтями 138 – 140, 143 та ст. 101 КВК». Частина 2 ст. 130 вважати ч. 3 ст. 130;

- зміст ч. 1 ст. 141 КВК України «Відбування покарання засудженими вагітними жінками, матерями-годувальницями і жінками, які мають дітей віком до трьох років» викласти у такій редакції: *«При виправних колоніях, в яких відбувають покарання засуджені до позбавлення волі жінки, у разі необхідності організовуються будинки дитини. Засуджені жінки можуть поміщати в будинки дитини своїх дітей віком до трьох років. У будинках дитини забезпечуються умови, необхідні для нормальної життєдіяльності та розвитку дитини. Засуджені жінки можуть спілкуватися зі своїми дітьми у вільний від роботи час без обмежень».*

2) Кримінального кодексу України:

- частину 1 ст. 83 КК України «Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років» викласти в такій редакції: *«Засуджених до обмеження волі або до позбавлення волі вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до трьох років, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини, суд може звільнити від відбування покарання...»* (далі по тексту).

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Резніченко Г. С. Особливості відбування покарання у вигляді позбавлення волі вагітними жінками та жінками, які мають дітей у віці до трьох років / Г. С. Резніченко // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. — 2005. — № 4 (II). — С. 10-15.

2. Резніченко Г. С. Особливості застосування заходів заохочення до жінок, засуджених до позбавлення волі / Г. С. Резніченко // Право і безпека. — 2006. — Т.5. — № 2. — С. 66-70.

3. Резніченко Г. С. Міжнародні правові стандарти щодо виконання покарання у вигляді позбавлення волі щодо вагітних жінок та жінок, які мають малолітніх дітей (проблеми імплементації) / Г. С. Резніченко // Південноукраїнський правничий часопис. — 2006. — № 2. — С. 74-77.

4. Резніченко Г. С. Окремі аспекти соціально-демографічної характеристики жінок, засуджених до позбавлення волі / Г. С. Резніченко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. — 2006. — Вип.32. — С. 48-55.

5. Резніченко Г. С. Окремі аспекти кримінально-правової характеристики

жінок, засуджених до позбавлення волі / Г. С. Резніченко // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. — 2007. — Т. 10. — Вип. 14. — Ч.І. — С. 208-214.

6. Резніченко Г. С. Особливості відбування покарання у вигляді позбавлення волі засудженими жінками відповідно до вікових особливостей / Г. С. Резніченко // Південноукраїнський правничий часопис. — 2007. — № 3. — С. 81-83.

7. Резніченко Г. С. Особливості виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених жінок: деякі аспекти чинного законодавства / Г. С. Резніченко // Основні напрямки реформування ОВС в умовах розбудови демократичної держави : Міжнар. наук.-практ. конф., 14-15 жовтня 2004 р. : тези доп. — Одеса : МВС України, Одеськ. юрид. ін-т Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. — С. 60-62.

8. Резніченко Г. С. Деякі аспекти доцільності та ефективності спільного утримання повнолітніх та неповнолітніх жінок, засуджених до позбавлення волі / Г. С. Резніченко // Делінквентна поведінка дітей та молоді: сучасні технології протидії : Міжнар. наук.-практ. конф., 31 березня – 1 квітня 2006р., Ч.1. : тези доп. — Одеса : МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ, Одеськ. юрид. ін-т, 2006. — С. 156-161.

9. Резніченко Г. С. Деякі проблеми ресоціалізації жінок, звільнених з місць позбавлення волі / Г. С. Резніченко // Соціалізація молоді в умовах розбудови демократичної правової держави : Всеукр. наук.-практ. конф. молодих науковців, 16 лютого 2007р. : тези доп. — Одеса : МВС України, Одеськ. юрид. ін-т ХНУВС, 2007. — С. 162-165.

10. Резніченко Г. С. Деякі проблеми застосування до засуджених жінок положень ст. 142 КВК України / Г. С. Резніченко // Проблеми реалізації кримінальної відповідальності: кримінально-правові та кримінально-виконавчі аспекти : Регіональн. наук.-практ. конф., 2 квітня 2007 р. : тези доп. — Одеса : МВС України, Одеськ. юрид. ін-т ХНУВС, 2007. — С. 73-75.

11. Резніченко Г. С. Деякі проблеми застосування до жінок, засуджених до позбавлення волі положень ст. 93 КВК України / Г. С. Резніченко // IV звітна конференція наук.-пед. складу Одеськ. юрид. ін-ту Харк. нац. ун-ту внутр. справ : тези доп. — Одеса : МВС України, Одеськ. юрид. ін-т Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2007. — С. 127-129.

12. Резніченко Г. С. Проблеми застосування інституту переведення на поліпшені умови утримання щодо засуджених до позбавлення волі жінок / Г. С. Резніченко // V звітна конференція наук.-пед. складу Одеськ. держ. ун-ту внутр. справ, 16 травня 2008 р. : тези доп. — Одеса : МВС України, Одеськ. держ. ун-т внутр. справ, 2008. — С. 129-131.

АНОТАЦІЇ

Резніченко Г. С. Особливості виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених жінок. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Одеський державний університет внутрішніх справ. – Одеса. – 2008.

Дисертація присвячена дослідженню особливостей виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками. Розглянуті особливості кримінологічної, кримінально-правової та кримінально-виконавчої характеристики засуджених до позбавлення волі жінок, особливості утримання у колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами утримання засуджених жінок, у тому числі вагітних, та які мають дітей віком до трьох років.

На підставі проведеного дослідження висунуто низку змін до кримінально-виконавчого законодавства щодо регулювання утримання у місцях позбавлення волі засуджених жінок.

Ключові слова: засуджені жінки, які уперше відбувають покарання у виді позбавлення волі; вагітні жінки; жінки, які мають дітей віком до трьох років; виправлення та ресоціалізація.

Резниченко Г. С. Особенности исполнения и отбывания наказания в виде лишения свободы осужденными женщинами. – Рукопись.

Диссертация на ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Одесский государственный университет внутренних дел. – Одесса. – 2008.

Диссертация посвящена исследованию криминологической, уголовно-правовой, уголовно-исполнительной характеристики осужденных женщин, которые в первый раз отбывают наказание в виде лишения свободы; особенностям условий и порядка отбывания наказания в колониях минимального уровня безопасности с общими условиями содержания, предназначенными для содержания осужденных женщин; изучению правовых оснований дифференциации и индивидуализации порядка и условий исполнения и отбывания наказания в виде лишения свободы в учреждениях минимального уровня безопасности, предназначенных для содержания женщин; особенностям правового регулирования порядка и условий отбывания наказания осужденными беременными женщинами или у которых есть дети в возрасте до трех лет.

В работе поддаются анализу специфичность влияния негативных последствий лишения свободы на состояние социально-полезных связей женщины с обществом; подчеркивается достаточно значительная степень влияния изоляции на семейные отношения, на осознание осужденной женщиной своей социальной роли и функций.

На основании уголовно-правовой характеристики осужденных женщин обосновывается тот факт, что в учреждениях по исполнению наказания содержится достаточно большое количество женщин, совершивших преступления небольшой, средней тяжести, тяжких при смягчающих обстоятельствах, относительно которых достаточной мерой наказания является применение альтернативных лишению свободы мер наказания.

Особенности уголовно-исполнительной характеристики этой категории осужденных указывает на необходимость усовершенствования системы стимулирования позитивного поведения осужденных женщин во время отбывания наказания за счет приобретения нового содержания института перевода на улучшенные условия содержания, изменения акцентов по применению дисциплинарной практики – предоставление первоочередности индивидуальным мерам влияния и поощрения, которые позволяют достичь цели исправления и пройти ресоциализацию в оптимальные сроки.

Криминологические, уголовно-правовые и уголовно-исполнительные особенности осужденных женщин обуславливают существенные изменения в системном подходе к функционированию женских уголовно-исполнительных учреждений по исполнению наказания в виде лишения свободы, содержанию и сущности режимных требований, механизме сохранения социально-полезных связей, подготовке осужденной к освобождению.

На основе рассмотрения содержания и сущности правовых норм, которые определяют правовые основания дифференциации осужденных женщин во время отбывания наказания, сделан вывод о целесообразности распространения пределов применения такого института как перевод в участок социальной реабилитации за счет внесения изменений в уголовно-правовые и уголовно-исполнительные основания.

На основании результатов исследования, проведенного диссертантом сопоставлении полученных результатов с содержанием правовых норм уголовно-исполнительного законодательства, которые регулируют порядок и условия исполнения и отбывания наказания в виде лишения свободы осужденными несовершеннолетними женщинами, обосновывается необходимость четкого правового регулирования особенностей содержания в условиях изоляции несовершеннолетних осужденных беременных женщин, женщин у которых есть дети в возрасте до трех лет, целесообразность законодательного закрепления возможности совместного содержания таких категорий осужденных совместно с взрослыми осужденными женщинами в

исправительных колониях, в которых есть условия для рождения и ухода за ребенком.

Изучение и анализ норм действующего уголовно-исполнительного законодательства позволяют сделать вывод о том, что содержание правовых норм главы 21 Уголовно-исполнительного кодекса Украины не в полной мере соответствуют названию самой главы. Предлагается сосредоточить в этой главе все статьи, которые законодательно закрепляют отличия в порядке и условиях отбывания наказания в виде лишения свободы осужденными беременными женщинами или, у которых есть дети в возрасте до трех лет, в любой сфере деятельности исправительной колонии, относительно всех мер исправления.

Предлагается отменить законодательные ограничения для женщин, которые осуждены к лишению свободы на срок более пяти лет за совершение умышленных тяжких и особо тяжких преступлений, в возможности содержания детей в возрасте до трех лет в домах ребенка при исправительных колониях.

В диссертации предлагаются изменения к уголовно-исполнительному законодательству в части определения особенностей содержания в изоляции беременных женщин, женщин, у которых есть дети в возрасте до трех лет.

Ключевые слова: осужденные женщины, отбывающие наказание в виде лишения свободы впервые; беременные женщины; женщины, у которых есть дети в возрасте до трех лет; исправление и ресоциализация.

Reznichenko G. S. Peculiarities of fulfillment and serving punishment in the kind of imprisonment by convicted women. – Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of Candidate of legal sciences on speciality 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal-executive Law. – Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. – Dnipropetrovsk. – 2008.

Dissertation focuses on research of peculiarities of fulfillment and serving of punishment in the kind of imprisonment by convicted women. It is considered the features of social-demographic, criminal-lawful and criminal-executive descriptions of women who condemned to imprisonment, keeping peculiarities in convict colonies of minimum strength security with common conditions of convicted women's keeping in prison including pregnant ones and who have children under age of three years.

On the basis of conducted research the changes into criminal-executive legislation are made in relation to adjusting of keeping in prison of expectant mothers, women who have children under age of three years.

Key-words: convicted women who for the first time serve their punishment in the kind of imprisonment; expectant mothers, women who have children under age of three years; correction and resocialization.

